

О.О. Павліченко, Л.О. Петрова

Харківський національний університет Повітряних Сил ім. І. Кожедуба, Харків

ГУМАНІТАРНІ ДИСЦИПЛІНИ ЯК ЗАСІБ ГУМАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

Проаналізовано значення гуманітарних дисциплін у процесі гуманізації української вищої освіти. Визначено основні риси та принципи процесу гуманізації освіти. Розкрито компоненти гуманізації освітнього процесу. Вивчено підходи українських вчених до процесу і значення гуманізації української освіти. Розглянуто особливості методики викладання гуманітарних дисциплін, які відповідають гуманізації освіти. Зазначено, що усі запропоновані методики викладання гуманітарних дисциплін відповідають сучасним формам подання інформації і підвищують ступінь її засвоєння.

Ключові слова: гуманітарні дисципліни, гуманізація освіти, вища освіта, методика викладання.

Вступ

Постановка проблеми. Розвиток українського суспільства у XXI столітті має бути орієнтований на гуманістичні цінності, як основу нового світогляду, що має сформувати сучасна освіта. Необхідність гуманізації освіти, як і суспільної свідомості, викликана попередніми світовими, локальними міждержавними і міжнаціональними війнами, терористичними актами, техногенними та екологічними катастрофами, що спричинили загибель великої кількості людей. Тому гуманізація освіти покликана сформувати гуманістичні орієнтири суспільства, поставивши у центр людину, як найвищу духовну цінність, її право на свободу, розвиток та вільний прояв своїх здібностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес гуманізації української освіти, як загально-суспільне явище привернув до себе увагу українських вчених. Особливе значення у вивченні цього питання набувають роботи Ганаби С. та Мартиненко С., що присвячені визначенню характерних рис процесу гуманізації освіти та аналізу сучасних підходів до його вивчення. На необхідність застосування відповідних цьому процесові методик викладання гуманітарних дисциплін звертає увагу у своїй розробці Проценко В. [1–12].

Пріоритет гуманізації освіти, як один із чинників становлення професійної сучасної української освіти, визначено Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр.

Метою статті розкриття ролі гуманітарних дисциплін у процесі гуманізації сучасної освіти України.

Виклад основного матеріалу

Гуманізація освіти передбачає створення необхідних умов задля самореалізації особистості у сучасному просторі, що сприяє розкриттю її творчого потенціалу, формуванню критичного мислення, ціннісних орієнтацій і моральних якостей [3].

Як будь-який суспільний процес, гуманізація освіти має свої компоненти, що визначають її структуру і спрямованість. До них відносяться: національна спрямованість освіти, відкритість системи освіти, перенесення акценту з навчальної діяльності викладача на діяльність студента, перехід від репродуктивного навчання до продуктивного, самоствердження особистості за умов педагогічної підтримки, перетворення позицій педагога і студента в особистісно-рівноправні, творча спрямованість навчального процесу, перехід від регламентовано-контрольованих способів організації навчального процесу до активно-розвиваючих, наступність та неперервність освіти [3–5].

Отже, освіта спрямована, в першу чергу, на задоволення потреб особистості у отриманні професійних знань та навичок, формування її загально-людських, культурних і національних цінностей, перетворення домінуючої ролі викладача в освітньому процесі на консультуючу. Така освіта являє собою процес створення необхідних умов задля самореалізації особистості в сучасному соціокультурному просторі, що сприяє розкриттю її творчого потенціалу, формуванню критичного мислення та ціннісних орієнтацій.

Розвиток сучасної демократичної України, відродження її національних традицій, духовного та інтелектуального світу не уявляється без формування гуманістичного світогляду нації. Важливе місце у цьому процесі відведено освіті, яка має великий вплив на молоде покоління.

Згідно Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр.: освіта належить до найважливіших напрямків державної політики України. Держава виходить з того, що освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості [2].

З огляду на визначені пріоритети найважливішим для держави є виховання людини інноваційного типу мислення та культури, проектування акмеологічного освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства і держави. Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, консолідації усіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості [2].

Найважливішими пунктами мети та стратегічних напрямків розвитку освіти у процесі її гуманізації є «забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними задатками, здібностями, потребами на основі навчання упродовж життя» та «реформування системи освіти на основі філософії «людиноцентризму» як стратегії національної освіти» [2–3].

Отже, провідною тенденцією сучасної української освіти є її гуманізація, що під впливом світових та європейських вимірів передбачає формування фахівця, рівень підготовки якого гармонійно поєднує ключові компетентності, розвиток особистості відповідно до духовних цінностей національної та загальнолюдської культури.

Нині особливого значення в системі національної освіти, структурі університетської науки набувають дисципліни соціально-гуманітарного циклу, які, власне, пояснюють зміни, що відбуваються у глобалізованому світі. До таких наук, зокрема, належить історія та філософія.

Історична галузь освітньої сфери не лише акумулює досвід попередніх поколінь та є сформованим і випробуваним способом донесення культурних ресурсів нащадкам, але й виступає також у ролі «агента майбутнього», оскільки формує наперед визначені особистісні якості індивіда, його знання, вміння, навички, впливає на розвиток особистісного світовідчуття, світобачення, світорозуміння, спонукає до пошуку сенсу власного буття. «Історична освіта досягає декількох цілей одночасно: вона тренує розум, виховує співчуття і дозволяє побачити багато злободенних проблем нашого часу в історичній перспективі», – вважає Дж. Тош[1]. Слушними з цього приводу є міркування американського філософа Д. Д'юї, котрий місію історичної освіти вбачає у забезпеченні естафети поколінь, де результатом зустрічі минулого й майбутнього є не «реанімація» відмерлих цінностей попередніх епох, а продуктивний діалог, що розширює горизонти сьогодення та закладає підвалини майбутнього [1].

Українські дослідники вважають, що мета і функції історичної освіти визначаються потребами та культурно-духовними цінностями сучасної епохи. Призначення історії як навчальної дисципліни вбачається у тому, що вона більше ніж будь-яка інша

дає змогу учневі: зрозуміти й оцінити багатство й різноманітність (світового розвитку) світової історії; пізнати історичне коріння й сутність сьогодення та відрефлексувати, в якому світі бажано жити; набути навичок самостійного мислення, критичного ставлення та аналізу різної, часом суперечливої інформації; розвинути в собі інтелектуальну чесність, принциповість, самостійність суджень, толерантність, громадянську мужність; побачити себе громадянином своєї держави, Європи, всього світу[1].

Стратегічними в освоєнні та досягненні досвіду попередніх поколінь в царині історичної освіти Є. Смотрицький вважає формування історичної свідомості, виховання патріотизму, пошани й любові до історії свого народу, знання його історичної долі, осягнення історії, тобто здатності зрозуміти сутність її феноменів. Побудована на означених засадах, історична освіта позбудеться ілюзорності, формальності, відчуженості знань про попередні епохи, сприятиме перетворенню особистості у свідомого прихильника та захисника традицій і культурних надбань своїх предків, виховуватиме ціннісне, толерантне ставлення до минулого. В умовах епохальних зрушень історія як навчальна дисципліна розглядається Г. Гамрецькою як один із чинників, що покликаний сприяти становленню небайдужої особистості, «здатної перейматися вселенським болем людських проблем, формувати відчуття співпричетності як важливої компоненти світоглядної мобільності»[1].

Обґрунтуванням важливості аксіологічного аспекту історичних знань може бути позиція іншого дослідника – О. Удода, котрий вважає, що історія як навчальний предмет має на меті не лише донести до індивіда певну «суму знань» про минулі епохи, але й сприяти формуванню духовних цінностей особистості. Релевантність історичних знань вчений вбачає в «укоріненні індивіда в його національній, культурній традиції, що має перетворитися на духовне джерело сучасного й майбутнього розвитку» [1].

Призначення ж філософії – перебувати в опозиції до емпіричної соціальної дійсності, бачити недосконалість світу повсякденної реальності, суспільних відносин, шукати шляхи гармонізації людини і навколишнього світу. У центрі філософії стоїть питання про людину її місце у світі, у суспільстві, про сенс її життя, про ставлення людини до суспільства і природи, з осмисленням перспектив розвитку людства. І головне призначення філософії - допомогти людині орієнтуватися в нескінченних складностях життя, у вирішенні тих рівнянь з безліччю невідомих, які постійно виникають на життєвому шляху.

Потенціал історії та філософії як навчальних дисциплін, на думку українських дослідників, полягає у тому, що людина не лише отримує виважені й водночас відкриті для нових інтерпретацій знання про події, факти, суспільні процеси й тенденції ми-

нулого, а й завдяки їм вона розглядає себе та сучасні події як частину історичного процесу, пробуджує допитливість та бажання розширити кругозір, виховує повагу та терпимість до минулої спадщини як свого, так і інших народів, підсилює власне культурне самовизначення, готує до життя в плюралістичному, демократичному суспільстві [1].

Слід підкреслити важливу роль історичної та філософської освіти у гуманізації освітнього простору, формуванні громадянської позиції молодого покоління, зміцнення громадянського суспільства у контексті розбудови національної держави, консолідації української нації. У цьому плані зміст історичної освіти сприяє вирішенню такого стратегічного напрямку розвитку національної освіти як побудову ефективної системи національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді. З цього приводу у Національній стратегії освіти на 2012–2021 рр. зазначено: «Система освіти має забезпечувати формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя у постійно змінюваному, конкурентному, взаємозалежному світі. Ядром державної гуманітарної політики щодо національного виховання має бути забезпечення громадянського, патріотичного, морального, трудового виховання, формування здорового образу життя, соціальної активності, відповідальності та толерантності» [2].

Отже, освіта спрямована, в першу чергу, на задоволення потреб особистості у отриманні професійних знань та навичок, формування її загальнолюдських, культурних і національних цінностей, перетворення домінуючої ролі викладача у освітньому процесі на консультуючу. Така освіта являє собою процес створення необхідних умов задля самореалізації особистості в сучасному соціокультурному просторі, що сприяє розкриттю її творчого потенціалу, формуванню критичного мислення та ціннісних орієнтацій.

У свою чергу це потребує застосування відповідної методики викладання гуманітарних дисциплін, яка буде забезпечувати як засвоєння матеріалу в аудиторії, так і самостійну роботу студентів. Вона має обов'язково базуватися на обґрунтованому поєднанні різних методів і прийомів. При відносному пріоритеті активних методів на заняттях з історії мають посісти належне місце і лекції, і семінарські заняття, і самостійна робота, і вивчення передового досвіду, і, звичайно, індивідуальна практична робота студентів. Тільки органічна єдність усіх методів навчання забезпечує навчальному процесові необхідну універсальність і продуктивність [4].

У європейських країнах з метою ефективного навчання, поряд із традиційними, широко використовують нетрадиційні методи й форми навчання, а

саме: моделювання, рольові та дидактичні ігри, мікровикладання. До альтернативних форм навчання можна віднести також “вільну групову дискусію”, за якої обговорення проблем проводять студенти, а викладач виступає в ролі слухача (Велика Британія, Австрія). До прогресивних змін організації навчально-виховного процесу належать тенденції щодо переходу від групових форм і методів навчання до індивідуально-групових: тьюторських занять, тренінгів, роботи в малих групах, стажувань (Німеччина); надаються переваги методу аналізу ситуацій (Велика Британія), трансдисциплінарній моделі навчання, що передбачає дослідження певної проблеми і вимагає створення проекту її розв'язання (впровадження проблемного та проектного навчання). Серед активних методів навчання, орієнтованих на активізацію комунікативної, пізнавальної та творчої діяльності студентів, перевага надається активним лекціям, лекціям-дискусіям, написанню і захисту рефератів, самостійній роботі [3].

Варто наголосити й на тому, що кожна країна має як загальні, так і специфічні форми й методи викладання у ВНЗ. Однією з форм навчання у вищій школі Австрії є спеціалізовані дослідні семінари, під час яких готуються дослідження-реферат. Основне завдання таких семінарів – навчити студента мати свій погляд і захищати його. У англійській системі вищої освіти провідне місце займають диспути й дискусії, оскільки такі заняття, як вважають спеціалісти в галузі вищої освіти, сприяють виробленню у студентів комунікативної компетентності – вміння висловлювати й аргументувати свою думку, слухати інших, виступати в ролі критика, розвивати навички спонтанного літературного мовлення, формують у майбутніх фахівців самостійність, критичність мислення, проте у вищій школі Великої Британії не менш популярним є тьюторський метод, який передбачає регулярні заняття викладача-тьютора з 2–3 студентами протягом усього навчального курсу, водночас кожного студента прикріплюють до тьютора, який постійно слідкує за успішністю, формуванням його умінь, світогляду. Самостійні роботи, реферати студенти за планом виконують на канікулах, які вважаються найбільш доцільними для самостійної дослідницької діяльності (Європейський простір вищої освіти) [3].

Важливою передумовою для засвоєння історичного та філософського знання студентами є пробудження у них інтересу до змісту навчального матеріалу, позитивного ставлення до навчання. Необхідно, щоб студенти не тільки були зацікавлені тією інтелектуальною роботою, яку треба виконати з метою реалізації певного завдання пізнавального характеру, але й прагнули при цьому набути конкретних умінь та навичок. Усі заходи, спрямовані на вдосконалення гуманітарної освіти молоді, мають підняти її на якісно новий рівень.

Висновки

Отже, сучасна освіта має стати демократичною, гуманізованою, спрямованою на вирішення завдань розбудови української держави. Демократизація,

індивідуалізація та гуманізація історичної освіти повинні дати молоді більший ступінь свободи, дозволять зробити усвідомлений вибір шляху самореалізації у складному світі, що постійно змінюється.

Список літератури

1. Ганаба С. Історична освіта у контексті викликів сучасності / С. Ганаба // Проблеми дидактики історії: збірник наукових праць / наук. ред. С.А. Копілов. – Кам'янець-Подільськ: Кам'янець-Поділ. Нац. універ. ім. Івана Огієнка, 2009. – Вип. 1. – С. 30-36.
2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс] // Режим доступу: Часова К.С. Гуманізація освіти в Україні: теоретичний аналіз / К.С. Часова // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2013. – Вип. 4. – С. 194-201.
3. Мартиненко С. Європейський простір вищої освіти: тенденції розвитку та пріоритети / С. Мартиненко // Освітологія. – 2013. – Вип. 2. – С. 163-167.
4. Проценко В.О. До проблеми викладання гуманітарних дисциплін у технічному ВНЗ / В.О. Проценко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 10 (245). – С. 88-95.
5. Вдович С.М. Естетико-педагогічна спрямованість підготовки фахівців у професійно-технічних навчальних закладах / С.М. Вдович // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: збірник наукових праць. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2004. – Вип. 5 (9). – С. 167-177.
6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – Київ, 1997. – 376 с.
7. Коваль П.М. Роль гуманітарних дисциплін у формуванні гармонійно розвиненої особистості студентів ВНЗ / П.М. Коваль // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 28 (32). – С. 24-33.
8. Кремень В.Г. Освіта в Україні / В.Г. Кремень // Гуманітарні науки. – 2001. – № 2. – С. 4-17.
9. Рябокін М.В. Філософсько-теоретичні основи гуманітарної освіти / М.В. Рябокін // Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти: матеріали п'ятих Ірпінських міжнародних науково-педагогічних читань. – 2007. – С. 97-100.
10. Лещенко О. Роль дисциплін гуманітарного циклу в формуванні професійної компетентності майбутніх інженерів / О. Лещенко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2013. – № 3. – С. 83-90.
11. Андрущенко В.А. Педагогіка поезія внутрішнього духу інженера: проблема відкриття, виховання і реалізації / В.А. Андрущенко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: збірник наукових праць. – Вип. 5(9). – 2004. – С. 29-40.
12. Романовський О. Мовна компетентність як необхідна складова освіченого та інтелектуального українця / О. Романовський, Ю. Романовська, О. Романовська // Вища школа. – 2009. – № 7. – С. 88-98.

References

1. Ganaba, S. (2009), “Istoriczna osvita u konteksti viklikiv suchasnosti” [Historical education in the context of the challenges of our time], *Problems of didactics of history*, Kam'yanets-Podilsk, No. 1, pp. 30-36.
2. Chasova, K.S. (2009), “Natsionalna strategiia rozvitku osviti v Ukraini na 2012–2021 roki” [National Strategy for the Development of Education in Ukraine for 2012–2021], *Teaching process: theory and practice*, No. 4, pp. 194-201.
3. Martynenko, S. (2013), “Evropeyskiy prostir vischoyi osviti: tendentsiyi rozvitku ta prioriteti” [European Higher Education Area: Trends and Priorities], *Enlightenment*, No. 2, pp. 163-167.
4. Procenko, V.O. (2012), “Do problemi vikladannya gumanitarnih distsiplin u tehničnomu VNZ” [The problem of teaching humanitarian disciplines at a technical university], *Herald of the Taras Shevchenko National University*, No. 10 (245), pp. 88-95.
5. Vdovych, S.M. (2004), “Estetyko-pedahohichna spriamovanist pidhotovky fakhivtsiv u profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladakh” [Aesthetic and pedagogical orientation of training of specialists in vocational schools], *Problems and prospects of the formation of the national humanitarian and technical elite: digest of scientific works*, No. 5(9), pp. 167-177.
6. Honcharenko, S.U. (1997), “Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk” [Ukrainian Pedagogical Dictionary], Kyiv, 376 p.
7. Koval, P.M. (2011), “Rol humanitarnykh dystsyplin u formuvanni harmoniino rozvynenoi osobystosti studentiv vtnz” [The role of humanitarian disciplines in the formation of a harmoniously developed personality of students of VSNZ], *Problems and prospects of the formation of the national humanitarian and technical elite: digest of scientific works*, No. 28(32), pp. 24-33.
8. Kremen, V.H. (2001), “Osvita v Ukraini” [Education in Ukraine], *Humanities*, No. 2, pp. 4-17.
9. Riabokin, M.V. (2007), “Filosofsko-teoretychni osnovy humanotsentrychnoi osvity” [Philosophical and theoretical foundations of human-centric education], *Problems of humanization of education and education in higher educational institutions: materials of the fifth Irpin international scientific and pedagogical readings*, pp. 97-100.
10. Leshchenko, O. (2013), “Rol dystsyplin humanitarnoho tsykladu v formuvanni profesiinoi kompetentnosti maibutnykh inzheneriv” [The role of disciplines in the humanitarian cycle in shaping the professional competence of future engineers], *Pedagogy and psychology of professional education*, No. 3, pp. 83-90.

11. Andrushchenko, V.A. (2004), "Pedagogichna poezia vnutrishnoho dukhu inzhenera problema vidkryttia vykhovannia i realizatsii" [Pedagogical poetry of the internal spirit of the engineer: the problem of opening, upbringing and realization], *Problems and prospects of the formation of the national humanitarian technical elite: digest of scientific works*, No. 5(9), pp. 29-40.

12. Romanovskiy, O., Romanovska, Yu. and Romanovska, O. (2009), "Movna kompetentnist yak neobkhidna skladova osvichenohto ta intelihentnoho ukraintsia" [Language competence as a necessary component of an educated and intelligent Ukrainian], *High school*, No. 7, pp. 88-98.

Надійшла до редколегії 30.05.2018

Схвалена до друку 17.07.2018

Відомості про авторів:

Павліченко Олена Олександрівна

кандидат історичних наук
Харківського національного університету
Повітряних Сил ім. І. Кожедуба,
Харків, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-8462-0212>

Петрова Людмила Олександрівна

кандидат філософських наук
Харківського національного університету
Повітряних Сил ім. І. Кожедуба,
Харків, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-9341-1030>

Information about the authors:

Olena Pavlichenko

Candidate of Historical Sciences
of Ivan Kozhedub Kharkiv
National Air Force University,
Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-8462-0212>

Lyudmila Petrova

Candidate of Philosophical Sciences
of Ivan Kozhedub Kharkiv
National Air Force University,
Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-9341-1030>

**ГУМАНИТАРНЫЕ ДИСЦИПЛИНЫ
КАК СПОСОБ ГУМАНИЗАЦИИ УКРАИНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Е.А. Павличенко, Л.А. Петрова

В данной статье проанализировано значение гуманитарных дисциплин в процессе гуманизации высшего образования. Определены основные характеристики и принципы процесса гуманизации образования. Раскрыты компоненты гуманизации образовательного процесса. Изучены подходы украинских ученых к изучению процесса и значению гуманизации украинского образования. Рассмотрены особенности методик преподавания гуманитарных дисциплин в соответствии с гуманизацией образования. Акцентированно, что все предложенные методики преподавания гуманитарных дисциплин соответствуют современным формам преподнесения информации и повышают степень ее усвоения.

Ключевые слова: гуманитарные дисциплины, гуманизация образования, высшее образование, методика преподавания.

HUMANITARIAN DISCIPLINES AS THE WAY OF HUMANISATION OF UKRAINIAN FORMATION

O. Pavlichenko, L. Petrova

The development of Ukrainian society in the 21st century should be oriented towards humanistic values.

The need for humanization of education is due to previous international, local interstate and inter-ethnic wars, terrorist acts, man-made and ecological catastrophes that caused the death of a large number of people.

Humanization of education involves creating the necessary conditions for self-realization of the personality in the modern space. This contributes to the disclosure of the creative potential of a person. It helps to form the critical thinking of a person, his value orientation and moral qualities.

The development of modern democratic Ukraine, the revival of its national traditions, the spiritual and intellectual world does not appear without the formation of the humanistic worldview of the nation. An important place in this process is education. Education has a great impact on the younger generation.

The leading trend in modern Ukrainian education is its humanization. It takes place under the influence of contemporary world and European dimensions. It involves the formation of a specialist. Its levels of preparation harmoniously combines key competences, personal development in accordance with the spiritual values of national and universal culture.

Nowadays the specialties in the system of national education are becoming disciplines of the social and humanitarian cycle. It explains the changes taking place in the globalized world.

An important role for the humanization of the educational space, the formation of the civic position of young people, the strengthening of civil society, the consolidation of the Ukrainian nation belongs to humanitarian disciplines. It contributes to solving such a strategic direction for the development of national education as the building of an effective system of national education, development and socialization of children and young people.

Methods of teaching humanities must meet the modern requirements of education. In European countries, non-traditional methods and forms of learning are widely used: modeling, role-playing and didactic games, micro-examination. The progressive changes in the organization of the educational process include the tendencies of transition from group forms and teaching methods to individual-group.

Keywords: humanitarian disciplines, humanization of education, higher education, teaching methods.